 Lětopis 53 (2006) 2, 104–111

Божена Антоняк

Фразеосемантичне поле «Смерть» у верхньолужицькій мові

Інтерес до цього фразеосемантичного поля (далі – ФСП) останнім часом виявляється в різноманітних спробах опису слов'янської фразеології смерті, зокрема, в етимологічному, лінгвокультурологічному, етнолінгвістичному та семантичному аспектах. Докладний перелік цих праць ми подаємо у своїй попередній публікації, присвяченій етнолінгвістичному аналізу верхньолужицьких фразеологізмів зі значенням 'померти'.[1]

Уперше фразеологічні одиниці (далі – ФО) ФСП «Смерть» на матеріалі верхньолужицької мови у своєму дисертаційному дослідженні проаналізував А. Івченко, який у її складі виявив такі фразеосемантичні ряди: 1) бути при смерті, помирати; 2) померти; 3) знищити, позбавити життя; 4) ховати. У цьому дослідженні, базованому на методі структурно-семантичного моделювання, описано семантику й мотивування внутрішньої форми 20 ФО.[2]

Зазначимо, що після опублікування «Верхньолужицького фразеологічного словника» А. Івченка та С. Вьольке[3] дослідникам удоступнено значно більшу кількість фразеологізмів, що належать до цієї ФСП. Окрім того, як у дисертаційному дослідженні А. Івченка, так і в названому вище словнику відсутня значна кількість ФО на позначення смерті, які зафіксовано в збірнику Яна Радисерба Вєлі «Метафоричні вислови або слова з переносним значенням і порівняння в мові верхньолужицьких сербів».[4] Внаслідок ексцерпування цих та деяких інших джерел нам вдалося виявити 80 ФО ФСП «Смерть». Це дозволяє не лише верифікувати результати дослідження А. Івченка, а й суттєво їх доповнити.

Метою нашого дослідження є максимально повний опис мотивації внутрішньої форми ФО, що належать до ФСП «Смерть» у верхньолужицькій мові, реконструкція відповідного фрагменту мовної картини світу лужицьких сербів та виявлення кореляцій мовної картини світу з міфологічними уявленнями.

Структура ФСП має три рівні. На найнижчому рівні перебуває фразеосемантичний ряд (далі – ФСР), у якому об'єднано ФО зі спільним значенням і граматичною структурою. На другому рівні перебуває фразеосемантична група (далі – ФСГ), в якій об'єднано ФСР зі спільним значенням, але відмінною граматичною структурою, а також ФСР близькі за значенням. На третьому рівні усі ФСГ зі спільною семантикою об'єднано у складі ФСП.

---

[1] Антоняк Б., Верхнелужицкая фразеология смерти на общеславянском фоне // Języki mniejszości i języki regionalne. Warszawa 2003, с. 115–127.

[2] Ивченко А. А., *Идеографическое и ареальное описание фразеологии верхнелужицкого языка*. Диссертация… канд. филол. наук. Ленинград 1987. Т. 1., с. 48–50.

[3] Ivčenko A., Wölke S., Hornjoserbski frazeologiski słownik. Obersorbisches phraseologisches Wörterbuch. Верхнелужицкий фразеологический словарь. Budyšin 2004, 572 s. (далі HFS).

[4] Radyserb-Wjela J., Metaforiske Hrona abo Přenoški a Přirunanki w rěči Hornjołužiskich Serbow. Budyšin 1905, 98 s. (далі Hrona).

На підставі аналізу доступного нам фразеологічного матеріалу, ми пропонуємо таку структуру ФСП «Смерть» у верхньолужицькій мові: 1. ФСГ «Природна смерть» – 1.1. ФСР ‘хто-небудь скоро помре’; 1.2. ФСР ‘перебувати в передсмертному стані’; 1.3. ФСР ‘померти’; 1.4. ФСР ‘хто-небудь помер’. 2. ФСГ «Неприродна смерть» – 2.1. ФСР ‘вбити, позбавити життя кого-небудь’; 2.2. ФСР ‘загинути’. 3. ФСГ «Похорон» – 3.1. ФСР ‘ховати кого-н., брати участь у похоронах’; 3.2. ФСР ‘бути похованим’.

1. ФСГ «Природна смерть»

1.1. ФСР ‘хто-небудь скоро помре’ нараховує 9 ФО, внутрішня форма яких відображає ситуацію, коли людина отримує знак про наближення смерті. Виникнення більшості фразеологізмів цього ряду пов’язано із традиційними народними уявленнями про Смерть (в.-луж. *smjerć*, *smjertnica*) як про антропоморфний міфологічний персонаж, що переважно має вигляд блідої, гарної, вбраної в білий одяг жінки.[5] Але в окремих регіонах Лужиці, Смерть може мати вигляд жінки, вбраної в сірий одяг[6], або чоловіка з косою чи маленького на зріст старого чоловіка.[7] Відзначимо, що у фразеології, ці уявлення не знайшли свого відображення.

Активним мотиваційним сюжетом верхньолужицької фразеології, що має фольклорне походження, є прихід Смерті. Так, в основі мотивації ФО *smjerć před wočomaj měć* (букв. смерть перед очима мати) ‘хто-небудь скоро помре’ (HFS, s. 320) та виразу з дещо відмінним значенням *smjerći do wočow hladać* (букв. смерті в очі дивитися) ‘перебувати в смертельній небезпеці’ (HFS, s. 320) лежить уявлення про те, що той, хто побачить смерть, помре через три дні.[8] ФО *smjerć wo něčeje durje kłapa* (букв. смерть до чиїхось дверей стукає) ‘хто-небудь скоро помре’ (HFS, s. 320) мотивується віруванням про те, що Смерть попереджає про свій прихід, тричі стукаючи у двері чи вікно: «[...] *hdyž so w nocy mjez dwanatej a prěnjej hodźinu tři raz do proha abo durjow zwonka dyri, wonka pak nichtó njeje, dha we krótkim času w tym domje něchtó wumrěje*».[9] Із цими уявленнями, на нашу думку, пов’язана також ФО *smjerć po někoho z durjemi ćehnje* (букв. смерть за кимось через двері лізе) ‘тс.’ (Hrona, s. 60).

З фольклорним сюжетом про смерть-кума або смерть-куму можемо пов’язати ФО *smjerć na někoho dycha* (букв. смерть на кого дихає) ‘тс.’ (Hrona, s. 60) та *někomu smjerć před ložom stoji* (букв. смерть перед ліжком стоїть у кого) ‘тс.’ (Hrona, s. 60). У цих фольклорних текстах, невидима для інших смерть дає знати своєму куму або лікарю, чи хвора людина житиме (у такому випадку смерть стає в ногах), чи скоро помре (у цьому випадку смерть стає в головах).

Серед прикмет, які за народними віруваннями віщували наближення смерті, було й цокання годинника: «*Słyšiš-li hdźe časnik dikotać, hdźež tola žaneho njeje, wumrje něchtó*»[10], пор., ФО *něčeja poslednja hodźinka je přišła* (букв. чиясь остання

---

[5] Černý A., Mythiske bytosće łužiskich Serbow. Budyšin 1898, s. 209.
[6] Ibid., s. 209.
[7] Ibid., s. 210.
[8] Ibid., s. 215.
[9] Ibid., s. 217.
[10] Ibid., s. 217.

година прийшла) ‘тс.’ (HFS, s. 89), *jeho zeger je dóšoł* (букв. його годинник зупинився) ‘тс.’ (Hrona, s. 60), *jeho zemski čas je wušoł* (букв. його земний час скінчився) ‘тс.’ (Hrona, s. 60). Звичайно, мотивація цих фразеологізмів може відбивати й універсальні для європейської культури християнські уявлення про часову обмеженість земного життя людини та його нетриваліть порівняно із життям вічним.

1.2. ФО ФСР ‘перебувати в передсмертному стані’, що в наших матеріалах нараховує 14 висловів, безпосередньо характеризують передсмертний стан, коли людина перебуває на межі цього й того світу. Найпоширенішим знаком того світу є могила, на краю якої людина вже стоїть або дивиться до неї, або навіть перебуває там однією ногою, пор.: *noze na kromje rowa měć* (букв. ноги на краю могили мати) ‘перебувати в передсмертному стані’ ‘тс.’ (HFS, s. 167), *hižo do rowa hladać* (букв. до могили дивитися) ‘тс.’ (HFS, s. 288), *nad samym rowom stać* (букв. над самою могилою стояти) ‘тс.’ (HFS, s. 288), *na kromje rowa stać* (букв. на краю могили стояти) ‘тс.’ (HFS, s. 167), *z jednej nohu w rowje stać* (букв. однією ногою уже в могилі стояти) ‘тс.’ (HFS, s. 216).

Образ людини, яка висить над безоднею (resp. могилою), зачепившись за щось верхнім одягом, і може впасти (resp. померти) у будь-який момент, відбито у ФО *na poslednim wobwěšku być* (*wisać*) (букв. на останній накидці бути (висіти)) ‘тс.’ (HFS, s. 380).

Гра на музичних інструментах, співи й танці є важливими атрибутами радісного життя на цьому світі. Той світ є світом тиші й спокою. Невипадково популярною метафорою на позначення передсмертного стану у верхньолужицькій фразеології є остання гра на музичних інструментах. На струнному інструменті грають на останній струні, пор.: *na poslednjej trunje hrać* (букв. на останній струні грати) ‘перебувати в передсмертному стані’ (HFS, s. 357), *na poslednjej trunje piskać* (букв. на останній струні грати) ‘тс.’ (HFS, s. 357), *na poslednjej trunje škrabać* (букв. на останній струні шкрябати) ‘тс.’ (HFS, s. 357), *na poslednju trunu piskać* (букв. на останній струні грати) ‘тс.’ (HFS, s. 357). На духовому інструменті дмуть до останньої дірочки, пор.: *do poslednjeje dźěry duć* (букв. до останньої дірочки дути) ‘тс.’ (HFS, s. 64), *na poslednjej dźěrje hwizdać* (букв. на останній дірочці свистіти) ‘тс.’ (HFS, s. 65). На нашу думку, ця метафора відбиває стан людини під час агонії, яка супроводжується як судомними рухами (метафора гри на останній струні), так і важким диханням зі свистінням і хрипінням (метафора дмухання в останню дірочку духового інструмента).

Душа під час агонії намагається покинути тіло, пор. *něčeja duša ćehnje* (букв. чиясь душа відходить) ‘тс.’ (Hrona, s. 60).

Із християнським обрядом соборування, який полягає в намащенні єлеєм тіла тяжкохворого чи вмираючого, пов’язана мотивація внутрішньої форми ФО *měć poslednje wolijowanje* (букв. мати останнє соборування) ‘тс.’ (Hrona, s. 61).

1.3. Найпродуктивнішим в аналізованій ФСП є ФСР ‘померти’, у складі якого нараховується 33 одиниці, і ФО якого характеризують процес смерті як у фізіологічному, так і в культурному, аспекті, а також місця перебування тіла або душі після смерті.

ФО *woči zańdźelić* (букв. очі заплющити) ‘померти’, *woči na wěčne zańdźelić* (букв. очі навічно заплющити) ‘тс.’, *wóčce na přeco zańdźelić* (букв. очка заплющити (закрити)) ‘тс.’ (HFS, s. 382), утворено за мотиваційною моделлю

«перестати бачити, осліпнути = померти», яка може бути пов'язана із традиційними уявленнями слов'ян про те, що сліпота, незрячість є ознакою усіх представників світу мертвих, але може мотивуватися сприйняттям смерті як тривалого сну, що базується на зовнішній схожості сплячого та померлого.

Різноманітні фізіологічні характеристики тіла померлої людини відбито в мотивації внутрішньої форми цілої низки фразеологізмів. Усі ці ФО мають виразно негативну конотацію. Так, вираз *nohi* (*noze*) *zwróćić* (букв. ноги задерти) 'тс.' (HFS, s. 215), на нашу думку, мотивується порівнянням померлої людини із твариною, яка помираючи, задирає ноги (копита). Це свідчить, з одного боку, про негативне ставлення оточення до покійного за його життя, а з іншого є фактом спроби так званого освоєння смерті. На думку А. Кжижановської, евфемізми, зокрема іронічні, зневажливі або навіть вульгарні, мають на меті применшити страх перед смертю, наче роблячи її більш доступною для сприйняття.[11] ФО *nohi přestrěć* (букв. простягнути ноги) 'тс.'[12] відбиває звичні уявлення про покійного, що перебуває в горизонтальному, витягнутому положенні. Таке положення можна розглядати ще й як зручне для відпочинку, пор. ФО мотивовані уявленнями про смерть як відпочинок. Внутрішня форма ФО *zymnu rić dóstać* (букв. дістати зимну задницю) 'тс.' (HFS, s. 284) прозора й мотивується зниженням температури тіла померлого.

Мотивація ФО *ducha pušćić* ⟨*spušćić*⟩ (букв. дух випустити (спустити)) 'померти' (HFS, s. 58), *dušu wudychać/wudychnyć* (букв. душу видихати/видихнути) 'тс.' (HFS, s. 60) пов'язана із християнськими уявленнями про безсмертну душу, яка в момент смерті покидає тлінне тіло.

Після того, за народними уявленнями, вона прямує на суд божий, де вирішується її подальша доля, що й відображено у внутрішній формі ФО, пор.: *na božu prawdu woteńć* ⟨*hić*⟩ (букв. на божий суд відійти (піти)) 'тс.', *na prawdźe božej być* (букв. на божому суді бути) 'тс.' (HFS, s. 262).

Смерть розглядається у фразеології як прощання зі світом, з якого людина зникає, назавжди, пор.: *swětej dobru nóc dawać* (букв. світу добраніч давати) 'тс.' (HFS, s. 333), *poslednje božemje prajić* (букв. останнє «до побачення говорити») 'тс.' (Hrona, s. 61), *minyć so ze swěta* (букв. зникнути зі світу) 'тс.' (HFS, s. 333).

Людське життя є нетривалим і минущим, тому смерть розглядається у християнській традиції не як його завершення, а як перехід на той світ до вічності, пор. *do wěčnosće woteńć* (букв. до вічності відійти) 'тс.' (HFS, s. 368).

Той світ, це місце де померлий долучається до давно померлих предків, пор., *k njeboćičkim wótcam ćahnyć* (букв. до померлих предків полинути) 'тс.' (Hrona, s. 61), або до біблійних прапредків, пор. *być w Abrahamowym klinje* (букв. бути в Авраамовому лоні) (HFS, s. 140). Останній фразеологізм виник як трансформація євангельської цитати, див. Лука, 16, 22–23.

Поховальні традиції та обряди також знайшли своє відбиття у внутрішній формі ФО цього ФСР. Після виконання відповідних релігійних обрядів людське тіло клалося до труни, тому цілком закономірно, що труна сприймалася як нова домівка. А оскільки смерть сприймається і як вічний сон, пор. ФО *smjertne spanje spać* (букв. спати смертельним сном) 'тс.' (Hrona, s. 61), то труна у фразеології

---

[11] Krzyżanowska A., Polska i francuska frazeologia śmierci. Lublin 1999, s. 86–87.

[12] Radyserb-Wjela J., Tři sta metaforiskich hronow serbskeje ludoweje rěče // Časopis Maćicy Serbskeje LIV (1901) 1, s. 10.

закономірно називається спаленькою, пор. *w poslednjej komorcy być* (букв. в останній спаленьці бути) ‘тс.’ (Hrona, s. 61). Образ труни як маленької й тісної спальні присутній також у ФО з іншим значенням, пор. *ćicho kaž w smjertnej komorce* (букв. тихо як у смертній спаленьці) ‘дуже тихо’ (HFS, s. 149). Звичай поховання в спеціально виритій ямі мотивує внутрішню форму ФО *do jamy zjěć* (букв. до ями з’їхати) ‘померти’ (HFS, s. 117).

Померти – це перейти на цвинтар, який у фразеології має евфемістичні назви, пор.: *fararjec ladko*, *boža rola* або *tótkowe honćko*, – саме там після поховання перебуває (лежить, спить) померлий, пор. *na fararjec ladko přińć* (букв. на попівську пустку прийти) ‘тс.’, *na fararjec ladku być* ⟨*spać*, *ležeć*⟩ (букв. на попівській пустці бути (спати, лежати)) ‘тс.’ (HFS, s. 180), *na božej roli być* (букв. на божій ріллі бути) ‘тс.’ (HFS, s. 287), *być na tótkowym honćku* (букв. бути на грабарському полі) ‘тс.’ (Hrona, s. 60).

Якщо тіло людини після смерті перебуває в землі, на цвинтарі, то праведна душа потрапляє до раю, пор. *być z boha we paradizu* (букв. бути в бога в раю) ‘тс.’ (Hrona, s. 60). Рай знаходиться на небі й тому сприймається як верхня домівка, пор. *być we wjeršnej domiznje* (букв. бути у верхній домівці) ‘тс.’ (Hrona, s. 61). У раю праведна душа перебуває в товаристві святих, пор. *być we swjatych* ⟨*swjatym*⟩ *towarstwje* (букв. бути в товаристві святих) ‘тс.’ (Hrona, s. 61) та ходить на небесну божу службу, пор. *być na njebjeskich kemšach* (букв. бути на небесній божій службі) ‘тс.’ (Hrona, s. 60). Життя в раю уявляється як вічний відпочинок від земних трудів, вічне свято, вічна неділя. Померлий нічого не повинен робити й відпочиває від утомливої земної роботи, пор.: *přećahnyć* ⟨*woteńć*, *podać so*⟩ *na wěčny wotpočink* (букв. переїхати (відійти, податися) на вічний відпочинок) ‘тс.’, *posledni wěčny wotpočink namakać* (букв. останній відпочинок знайти) ‘тс.’ (HFS, s. 412), *wěčny sabat swjećić* (букв. вічну суботу святкувати) ‘тс.’ (Hrona, s. 61), *na wěčnej njedźeli być* (букв. на вічній неділі бути) ‘тс.’ (HFS, s. 210), *wěčnu njedźelu měć* (букв. вічну неділю мати) ‘тс.’ (Hrona, s. 61), а померлу наречену очікує вічне весілля, пор. *na wěčnym kwasu być* (букв. на вічному весіллі бути) ‘тс.’ (Hrona, s. 61).

1.4. ФО ФСР ‘хто-небудь помер’ (12 одиниць) є за граматичною структурою дієслівно-препозиціональними сполученнями, а отже відрізняються від ФО ФСР ‘померти’ граматично. Мотивація фразеологізмів ФСР ‘хто-небудь помер’ теж має певні відмінності, для їхньої внутрішньої форми характерне пояснення причин смерті.

Певна кількість ФО цього ряду пов’язана з віруваннями про Смерть як про міфічну персоніфіковану істоту, спілкування з якою припиняє людське життя, пор., *smjerć je sebi z někim rić wutrěła* (букв. смерть витерла собі кимсь задницю) ‘хто-н. помер’ (Hrona, s. 60). Фразеологізм має виразно знижену конотацію і є нечастим для верхньолужицької мови прикладом вульгарної евфемізації факту смерті. Ян Радисерб-Вєля супроводжує його поясненням: *„Tak druhdy wo hordym bohačku praja“* (букв. Так інколи говорять про пихатого багатія) (Hrona, s. 60). Фразеологізм відбиває уявлення про Смерть, для якої не- має ані бідних, ані багатих. Евфемізація смерті та потреба табуїзації її імені спричинила появу у фразеології субститута běła, пор., *někoho je ta běła wokošiła* (букв. когось та біла поцілувала) ‘тс.’ (Hrona, s. 60).

У серболужицьких фольклорних текстах знаходимо розповіді про житло Смерті: *„A wónej přijźoštej do wjelikeje śpy, tam njeběšo nic, ako jano wjele towzynt swěckow se tam swěšašo, młoge běchu dłujke, młoge pak krotke. Ten gójc se hopřaša: „Kake su to swěcki?“ Ten człowješk jomu wotgroni: „Glědaj, to su te człowjecne žywjenja* [...]“.[13] Зазвичай, це велика кімната в якій запалено багато свічок – людських життів, за якими Смерть спостерігає. Коли свічка догоряє, то людина вмирає, пор. *něčeja swěca je so doswěćiła* (букв. чиясь свічка догоріла) ‘хто-н. помер’, *něčeji sužoh je so dožehlił* (букв. чийсь ґніт дотлів) ‘тс.’ (Hrona, s. 60).

Уявлення про тлінне тіло лише як про тимчасову оболонку для безсмертної душі, що скидає її із себе, як одяг, відображено у ФО *něčeja duša je so ćěło slekła* (букв. чиясь душа тіло скинула) ‘тс.’ (Hrona, s. 60).

Смерть розглядається як повернення душі додому, куди її забирає безпосередньо Бог, пор.: *Bóhl'byknjez je někoho wotwołał* (букв. Господь Бог когось відкликав) ‘тс.’, *Bóh je někoho domoj zawołał* (букв. Бог когось додому покликав) ‘тс.’ (Hrona, s. 60) або посилає за душею ангела смерті, пор.: *Bóh je smjertneho jandźela po někoho posłał* (букв. Бог ангела смерті послав по когось) ‘тс.’, *někoho je smjertny jandźel wotnjesł* (букв. когось смертний янгол відніс) ‘хто-н. помер’ ‘тс.’ (Hrona, s. 60). Узяття душі Богом або янголом є ознакою доброї, легкої смерті, що важливо як для умираючого, так і для його оточення (родини, сусідів тощо).

Фразеологізми *někoho so žana bolosć dale njejima* (букв. жодна хвороба більше не чіпляється до кого) ‘тс.’ та *někoho ženje wjacy hłowa njeboli* (букв. голова більше не болить у кого-н.) ‘тс.’ (Hrona, s. 60) відбиває уявлення про смерть як про припинення земних страждань. На нашу думку, він може мати євангельське походження, оскільки в Євангелії містяться численні згадки про те, що в позагробному житті немає ані хвороб, ані смутку ані жалю.

ФО *někomu je wutroba zastała khodźić* (букв. серце перестало ходити у кого-н.) ‘тс.’ (Hrona, s. 60) відбиває уявлення про смерть як про зупинку життєво важливих функцій організму. Це один з небагатьох виразів, де смерть мотивується біологічними чинниками, а не релігійними чи міфологічними.

2. ФСГ «Неприродна смерть»

2.1. ФСР ‘вбити, позбавити життя кого-небудь’ складається із 6 ФО. Мотивація ФО *swěčku žiwjenja hasnyć někomu* (букв. свічку життя погасити комусь) ‘вбити, позбавити життя кого-небудь’ (HFS, s. 332) пов’язана з розглянутими вище міфологічними уявленнями про людські життя, які у вигляді палаючих свічок перебувають у домівці Смерті. Варто загасити свічку конкретної людини – і та вмирає. Мотивація решти виразів є прозорою. Смерть у цих фразеологізмах є наслідком фізичного насильства. Так, ФО *do jamy storčić někoho* (букв. до ями штовхнути когось) ‘тс.’ (HFS, s. 117) компонент «яма» є субститутом могили. Біологічну мотивацію має внутрішня форма ФО, у яких смерть є наслідком смертельного поранення, пор.: *šiju zwinyć někomu* (букв. шию скрутити комусь) ‘тс.’ (HFS, s. 342), *ruku złožić na někoho* (букв. руку покласти на кого) ‘тс.’ (HFS, s. 298), *krej přeliwać ⟨rozliwać⟩* (букв. кров проливати ⟨розливати⟩) ‘тс.’ (HFS, s.165). У ФО *někoho zarazyć kaž skaženeho psa* (букв. убити як скажену собаку) ‘безжально вбити’ (HFS,

[13] Černý A., Mythiske bytosće łužiskich Serbow, s. 211.

s. 256) вбивство людини порівнюється із забиттям хворої на сказ тварини, що надає виразу додаткої негативної конотації.

2.2. ФСР ‘загинути’ складається із 2 ФО. Одна з них має прозору мотивацію біологічного характеру, пор.: *šiju sej zwinyć* (букв. шию скрутити собі) (HFS, s.), друга – ймовірно, має євангельське походження, пор.: *ze žiwjenjom zapłaćić za něšto* (букв. заплатити життям за що) (HFS, s. 446). Але це припущення потребує детальнішого дослідження.

3. ФСГ «Похорон»

3.1. ФСР «ховати кого-н., брати участь у похоронах» складається із 3 ФО, які мотивуються традиціями поховального обряду, коли тіло померлого супроводжують на цвинтар родичі, друзі, сусіди, пор.: *k rowu přewodźeć někoho* (букв. проводжати до могили когось) ‘ховати кого-н., брати участь у похоронах’ (HFS, s. 288), *poslednju česć měwać ⟨wopokazać⟩ někomu* (букв. останню пошану виявляти) ‘тс.’ (HFS, s. 47). Внутрішня форма ФО *na marach donjesć někoho* (букв. на марах донести) ‘поховати’ (Hrona, s. 60) пов’язана з давньою слов’янською традицією переносити труну з покійником на спеціальних ношах. Подібна метафора представлена також в українському традиційному проклятті, пор.: *Щоб тебе на марах винесло!*,[14] яке є евфемістичним побажанням смерті.

3.2. ФСР «бути похованим» складається із 2 ФО. Фразеологізм *posledni ⟨wěčny⟩ wotpočink namakać nětdźe* (букв. останній відпочинок знайти) ‘бути похованим’ (HFS, s. 412) мотивується уявленням про смерть, як вічний відпочинок, а ФО *čerwjam k cyrobje daty być* (букв. бути відданим хробакам на харчування) ‘тс.’ (Hrona, s. 61) – традицією поховання в землі, де тіло, на відміну від вічної душі, розкладається.

Проведений аналіз мотивування внутрішньої форми ФО, що належать до ФСП «Смерть» у верхньолужицькій мові, дозволяє з достатньою повнотою реконструювати традиційні уявлення лужицьких сербів про смерть, що сформувалися як на базі фольклорно-міфологічних уявлень (17 ФО), так і на основі християнської традиції (45 ФО), яка є домінуючою в образній системі цього фрагменту мовної картини світу. Безпосередні спостереження над фізіологічними виявами смерті вплинули на мотивування лише незначної кількості фразеологізмів ФСП «Смерть» у верхньолужицькій мові (18 ФО). Слід зазначити, що окремі фразеологізми, можуть мати подвійну мотивацію, як фізіологічну, так і марковану культурно. Домінуючим способом формування внутрішньої форми ФО цієї ФСП є евфемізація і значно меншою мірою метафоризація. Відзначимо, що переважна більшість ФО має позитивну, пор.: *na posledni wotpočink woteńć, woči na wěčne zańdźelić*) або нейтральну конотацію, пор.: *z jednej nohu w rowje stać, něčeja poslednja hodźinka je přišła*. Лише окремі вирази мають негативну конотацію, пор.: *zymnu rić dóstać, noze zwróćić*.

---

[14] Словарь української мови / Упор. з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. – К.: Вид-во Академії Наук Укр. РСР, 1958, Т. 2, с. 406.

Резюме

В статье проанализировано мотивирование внутренней формы 80 фразеологизмов верхнелужицкого языка фразеосемантического поля «Смерть», которое состоит из трех фразеосемантических групп: 1) природная смерть, 2) неприродная смерть, 3) похороны. Внутри фразеосемантических групп фразеологизмы распределены на фразеосемантические ряды: ‘кто-либо скоро умрет’; ‘находиться в предсмертном состоянии; ‘умереть’; ‘кто-либо умер’; ‘убить, лишить жизни кого-либо’; ‘погибнуть’; ‘хоронить кого-либо, принимать участие в похоронах’; ‘быть похороненным’.

Реконструированы традиционные представления лужицких сербов о смерти, сформировавшиеся на основе христианской культурной традиции, которая доминирует в образной системе этого фрагмента языковой картины мира, а также на базе фольклорно-мифологических представлений и непосредственных наблюдения над физиологическими проявлениями смерти.

Доминирующим способом формирования внутренней формы фразеологизмов этого фразеосемантического поля является эвфемизация и в значительно меньшей степени метафоризация.